

Rindejuhataja

N.K.Popeli kirjelduse kohaselt arenesid sündmused järgmiselt:

„...muldonni (polkovnik Vassiljevi 34.TD komandopunkt. – M.S) *sadas sisse Oksen* (korpuse vastuluure ülem. – M.S). *Vaevalt teretades ja oma järsku ilmumist mitte vabandades (mis ei olnud tasakaalukale, alati viisakale luurajale sugugi iseloomulik), tuli ta minu juurde:*

- *Diviisi tagalas on kinni peetud kuus punaarmeelest. Nad väidavad, et Mišanini diviis (12.TD) taganeb kiiruga, kaks kindralit on end vangi andnud... Vannuvad, et nägid diviisi taganemist oma silmaga, aga kindralite vangiamisest teavad teiste sõnadest. Nende sõnade järgi taganevad diviisi võitlejad karjas mööda metsa lõuna suunas...*“

Ei korpuse staabi ega Mišanini diviisiga ei õnnestunud raadio teel ühendust saada. Raadiojaamad vaikisid. Ülimalt ärevusse sattunud Rjabošev kihutas T-34 tankiga läbi päevastest pommitamistest põleva okaspuumetsa Brodõ poole. Kuid linna idaserval asuvas metsas, kohas, kus päeval asus korpuse staap, polnud enam kedagi:

„...Mitte hingegi. Tühjad muldonnid. Tuul lennutab tühje paberilipakaid...”

Varsti sõitis metsalagendikule korpuse luureülem asetäitja major Petrenko auto. Ka tema kinnitas uskumatu teate tõelevastavust:

„...Mišanini diviis lahkus eesliinilt... Me sattusime teel olles mitmel korral Mišanini võitlejatele. Kõnnivad kuhu tahavad. Komandöre pole näha... Väidavad, et kindral Mišanin andis käsu taganeda Brodõsse, aga ise andis end koos korpuse komandöriga vangi...”

Selle raamatu žanr on dokumentaalne ajalooline uurimus. aga mitte kriminaalromaan. Seepärast ei hakka me lugejat kauem intrigeerima, seda enam, et ei juhtunud midagi salapäraselt. Ei mingeid X-kiiri, ei mingeid saksa dessante, ei mingeid maavärisemisi – lihtsalt 8.mehkorpust tabas Edelarinde juhataja järjekordse hullumeelse käsu „lööklaine“.

Marssal Bagramjan teatab oma memuaarides uhkusega: „*Rinde staabis ei olnud tunda vähimatki peataolekut!*“

Ärme hakkame vaidlema. Usume teda sõnast. Peataolekut ei olnud. Kõike ülejäänut – sidet, luuret, tõepärast informatsiooni oma ja vaenlase vägede seisukorra kohta, järjekindlust vastuvõetud käskude täitmisel – polnud samuti.

26. juuni õhtul tuldi Edelarinde staabis paaniliste kuulujuttude (aga demoraliseeritud armees tekivad need vältimatult nagu täid koonduslaagri vangil) põhjal järeldusele, et hommikul alanud vastulöökk lõppes ebaõnnestunult. Edelarinde staabi operatiivettekanne Nr.09 26.6.41.a teatas: „*8.MK ründas 26. juunil kell 9.00 kõhklevalt vaenlase mehhaniseeritud väeosi ja... peatati vaenlase poolt rünnaku lähterajoonis (!?! – M.S)...*“

Juba see olukorrahinnang, mis võeti vastu just sel ajal, kui 19.MK ja 8.MK kihutasid kõvasti pihtasaanud sakslasi kahelt poolt Dubnosse, ei vastanud absoluutselt sündmuste käigule.

Aga selle hinnangu põhjal vastuvõetud otsus oli veelgi veidram.

„*Sõna võttis rinde staabiülema. – meenutab Bagramjan. – Tema mõte oli järgmine, et... on vaja asetada territooriumi sügavusest kohalejõudvad 36. ja 37.laskurkorpused Dubno-Kremenets-Zolotševi liinile ja teha neile ülesandeks visa kaitsega vaenlane kinni hoida. Aga mehhaniseeritud korpused tuleb viia selle liini taha*“.

Kus on siin loogika, terve mõistus? Isegi kui lähtuda sellest, et rinde mehkorpused, mille ridades oli selleks ajaks ikka veel poolteist tuhat tanki, ei olnud võimelised vaenlast purustama või vähemalt tema edasiliikumist pidurdama, siis mis andis alust arvamuseks, et kaks laskurkorpust saavad selle ülesandega hakkama?

Kas rinde staabis tõesti ei teatud veel, et laskurdiviisid, mis olid suures osas komplekteeritud Ukraina lääneoblastitest pärit kutsealustega, jooksid laiali peale esimesi vaenlase laske? Ja kuidas saab teha ülesandeks „*viia selle liini taha*“, kui mingit kaitseliini polnud Dubno-Kremenets-Zolotševi joonel veel olemas ja 36. ja 37.LK jalavägi alles hakkas sinna rajooni saabuma?

On tähelepanuväärne, et ka G.K.Žukov (Kindralstaabi ülem ja Peakorteritäievoliline esindaja Edelarindel) **hoiatas otseselt sellise otsuse ohtlikkusest:**

„...saades teada, et Kirponos plaanib rinde sügavusest kohalejõudvaid 36. ja 37.LK-d asetada kaitseks Dubno-Kremenets-Novõi Potšajuv joonel, vaidles ta sellisele rinde teise ešelonile vägede kasutamisele otsustavalt vastu:

- *Kui juba löök anda, siis kõigi jõududega!*

Enne lendu Moskvasse 26. juunil nõudis G.K.Žukov veelkord Kirponosilt, et see koondaks vastulöögiks kokku kõik, mis vähegi võimalik...

26. juuni õhtul vastuvõetud otsuse (mida Bagramjan isegi oma pärast sõda väljaantud memuaarides ilma vähimagi kohmetuseta nimetab „muutunud olukorrale kõige enam vastavaks operatiivlahenduseks“) täielik olukorrale mittevastavus ilmnis juba mõne tunni pärast, 27. juuni hommikul.

Jätkame Bagramjani memuaaride lugemist:

„...me ei jõudnud veel saada ettekandeid 8. ja 15.MK endisele joonele tagasitõmbumise kohta, kui staabis levis teade: fašistlikud tankid suunduvad Ostrogi peale. Rinde staabis on häire (kuid ei mingit peataolekut! – M.S)... Polkovnik Bondarev kandis erutatult ette, et täna (27. juuni – M.S) koidikul sooritas saksa 11.TD kiire sõõstu Dubno rajoonist. Paisates lõunasse marsilasunud 36.LK parema tiiva diviisi väeosad, liigub ta nüüd peaaegu takistamatult Ostrogi suunas...“

Säh sulle „laskurkorpuste poolt loodud kaitseliini“!

Kuid veel varem, kui saksa tankiväeosad alustasid „põgenemist“ Dubno lahinguväljalt ida suunas, reageeris Edelarinde juhatuse otsusele Moskva. Ööl vastu 27. juunit hakkas Edelarinde staabis tööle kõrgsagedusside aparaat „BODO“. Bagramjan meenutab:

„...jooksen kõneruumi, haaran lindi, loen: „Aparaadi juures on kindral Malandin (Punaarmee Kindralstaabi ülema asetäitja. – M.S). Tere. Kandke viivitamatult rindejuhatajale ette, et Peakorter keelas vägede tagasiviimise ja nõuab vastulöögi jätkamist. Ei tohi anda agressorile rahu ühtegi päeva. Kõik.“

Kiirustan Kirponosi juurde. Kuulates mu ettekande ära, vannub ta vaikselt...

Suure ülemuse vaikne vandumine kajas vägedes kurdistavalt vastu.

27. juuni hommikul leidis Popel lõpuks oma mehkorpuse staabi Brodõ lõunaservast:

„...me nägime metsaserval korpusekomandöri KV-d. Tanki juures sammus Rjabõšev nagu mehhanism peatumatult edasi-tagasi. Ma olid teda näinud igasugustes olukordades. Kuid sellisena – mitte kunagi... Rjabõšev noogutas mulle vaevaltmärgatavalt ja tõmbas rinnataskust välja pooleksmurtud paberilehe:

- Loe seda.

Lehel olid mõned kalligraafilise käekirjaga kirjutatud read. Ühesugused ümmargused paremalekalduvad tähed.

„37.laskurdiviis asub kaitsel Nov.Netšaejev-Podkamen-Zolotšev joonel.

8.mehkorpusel tuleb liikuda 37.LK kaitseliini taha ja tugevdada tema lahingukorda oma tulevahenditega. Liikumist alustada viivitamatult“.

Alla oli kirjutatud: „Edelarinde juhataja kindralpolkovnik Kirponos“. Allkiri oli hoogne, alt ülespoole konksuga...

Lõunast ligines mingi sõiduauto. Peatus meie lähedal. Sellest ronis välja tuttav polkovnik rindestaabist. Habe ajamata, magamata öödest punaste silmadega. Ta tervitas meid kuivalt ja andis Rjabõševile ümbriku. Dmitri Ivanovits murdis pitseri lahti ja me nägime sedasama ümmargust, paremale kaldus käekirja ja sedasama allkirjakonksu. Ainult et tekst oli hoopis teine – korpusel tuleb hommikul asuda Brodõ juurest rünnakule Verba-Dubno suunas ja vallutada õhtuks Dubno.

Rjabõšev vaatas hämmeldunult polkovnikule otsa:

- Aga eelmine käsk?

Polkovnik ei soostunud arutlustesse laskuma.

- Nagu te teate, tuleb alati täita viimast käsku.

Polkovnik liikus juba oma auto juurde tagasi. Ma jõudsin talle järele.

- Mul on terve hulk küsimusi.

Polkovnik pöördus rahulolematult ringi.

- Mis küsimused siin veel? Käsu saite – siis täitke...

Vaat selles kohas, austatud lugeja, katkestame me 1941. aasta juuni traagiliste sündmuste esitamise, et tutvuda lähemalt inimesega, kes pani oma allkirjakonksu sõnade „Edelarinde juhataja“ kõrvale.

Kindral Kirponosi tundvad inimesed iseloomustavad teda erinevalt.

Marssal K.S.Moskalenko kirjutab temast soojalt ja austavalt:

„...ta oli sõjalises mõttes haritud inimene ja näitas ennast sõjas valgesoomlastega vapra ja nõudliku komandörina... vapper, mehine kindral hukkus raskete katsumuste päevil, jättes endast hea ja südamliku mälestuse nende inimeste südamesse, kes teda tundsid...“

Komissar Popel annab rindejuhatajale mitte nii ühemõttelise hinnangu:

„...laitmatult vapper ja kindlameelne inimene, kuid ta polnud veel valmis niisuguseks ametikohaks. Sellest me rääkisime omavahel korduvalt, rääkisime rahulikult, kuna ei näinud selles rahu ajal suurt õnnetust. Kuid me unustasime, et piiriäärne sõjaväeringkond muutub sõja ajal rindeks...“

Mihhail Petrovitš Kirponos hukkus lahinguväljal 20. septembril 1941.a, kui ta üritas piiramisrõngast ida pool Kiievit välja murda. Missugused ka ei olnud tema hukkamise asjaolud (on kolm versiooni: hukkumine lahingus, enesetapp või täitsid tšekistid Stalini käsu mitte lubada rinde kõrgemate väejuhtide vangisattumist), kuid ta andis oma elu kodumaa eest ja see asjaolu sunnib autorit olema oma hinnangutes väga tagasihoidlik.

Laseme kindral Kirponosil ise endast rääkida – kuna meie käsutuses on tema autobiograafia, mille Kirponos kirjutas 21. oktoobril 1938.a. Toome selle ära mõnede lühenduste ja väheste kommentaaridega:

„Ma sündisin 9. jaanuaril 1892.a. Tšernigovi kubermangus Verkijevka külas kehvikust talupoja peres. Majapidamises oli pool tiinu maad, tare ja muud midagi. Mu isa töötas pikka aega meie kohakese teemajas veekeetjana (mis „talupoeg“ ta siis oli? – M.S.)...

Ma hakkasin õppima kirikukoolis 1899. aastal. 1900. aastal läksin üle semstvokooli... Üldharidus – lõpetasin 3 gruppi semstvokooli, 1903. aastal astusin 2-klassilisse kooli ja Borženski aianduskooli, kuid ei saanud seal õppimist jätkata seoses vanemate halva materiaalse olukorraga...

1909.a. detsembris asusin teenistusse metsavalvurina Korovjakovi metskonda, 1912. aastal viidi mind üle Mihhailovski metskonda kultuuride ülevaataja ametikohale (töö puuistikutega) palgaga 12 rubla kuus. Selles metskonnas teenisin ma 1915. aasta septembrini s.o kuni tsaariarmeesse mobiliseerimiseni... Teenisin 216.tagavarapolgus... 1917. aasta mais lõpetasin velskrikooli (s.o lahingutegevuses praktiliselt ei osalenud. – M.S). 1917. aasta augustist kuni 1918. aasta veebruarini olin ma Rumeenia rindel 258.polgus rooduvelsker... Oktoobrirevolutsiooni ajal agiteerisin sõdurite seas bolševike kasuks. Siin valiti mind polgukomitee esimeheks, diviisi revolutsioonikomitee liikmeks...

Rumeenia rindelt tagasi jõudes olin ma kontrrevolutsiooni vastu võitlemiseks organiseeritavate punaste partisanisalkade loomise initsiaatoriks... 1918. aasta septembris põgenesin ma Ukraina territooriumilt Venemaale, kus astusingi 1. nõukogude diviisi ridadesse, mis loodi Ukraina ülestõusnute vägedest... Olin järgmistel ametikohtadel: diviisiülema asetäitja, revolutsioonitribunali eesistuja, 2.Bogduni polgu ülem...

1. juulil 1919.aastal määrati mind sm. Štšorsi käsul Žitomiris asuva Punaste Komandöride kooli ülema asetäitjaks... Haiguse tõttu läksin selles koolis üle mitteriivilisele tööle – kooli sõjaväejuhatuse sekretäriks... 1920. aasta mais määrati mind Kiievi Teise punaste vanemate kooli, kus töötasin mitmel ametikohal alates majanduskomando ülemast kuni kooli komissarini.

1923-1927. aasta – õpingud Punaarmee Frunze nimelise Sõjaväeakadeemias. 1931. aasta jaanuaris määrati mind Odessas asuva 51.diviisi staabiülemaks, 1934. aasta aprillis viidi mind diviisi staabiülema ametikohalt üle Kaasani jalaväekooli ülema ametikohale, kus töötan senini.

Ühiskondlik töö: opositsiooniga võitlemise perioodil tegutsesin aktiivselt Harkovi punaste vanemate koolis tegutsenud „ukapistide“ paljastamisel ja koolist väljaheitmisel, pidades tihedat sidet Tšekaa organitega. Sõjaväeakadeemias õppimise ajal tegin loengutel avalikuks opositsionääride parteivastase palge. 1927. aastal paljastati minu poolt kui trotskist politruk Polištšuk.

Seoses tema paljastamisega tehti kindlaks ka paljud teised trotskistid... Kaasani jalaväekoolis võtsin aktiivselt osa rahvavaenlaste Gobassovi, Jussupovi, Obrõvajevi, Pavlovski jt paljastamisest... 1937. aastal võeti minu algatusel vastutusele ja mõisteti vangi linnanõukogu esimehe asetäitja Zelenodolski seoses kuritegeliku suhtumisega valimisnimekirjade koostamisse...

Mul pole kunagi olnud mitte mingeid kõrvalekaldumisi partei peajoonest.

1937. aastal määrati mulle parteiline karistus – noomitus ilma isiklikule kaardile kandmiseta selle eest, et ma ei pannud tähele pettust VTK 2.järgu normide sooritamisel.

Ma abiellusin 1911. aastal kodanik (nii on tekstis – M.S) Olimpiada Vassiljevna Poljakovaga (sadulsepa tütar), lahutasin temast 1919. aastal. Tütred jäid pärast lahutust minu juurde... Teist korda abiellusin 1919. aastal Sofia Aleksandrovna Piotrovskajaga. Teise naisega on mul kolm tütart. Mu naine sündis Žitomiris, rahvuselt poolatar. Tema isa teenis Riigipangas valvurina, nad elasid sel ajal väga vaeselt. Enne revolutsiooni töötas naise isa restoranides kelnerina, aga ema tegeles koduste söökide valmistamisega müügiks, ilma palgatööjõudu kasutamata.

Naise vend, Jan Piotrovski, läks 1924. või 1925. aastal Poolasse. Ei mina ega mu naine ei tea, kus ta elab ja millega tegeleb... Naise isa saadeti 1930. aastal Žitomirist Alma-Atasse asumisele, kuhu sõitsid talle järele ka ta naine ja tütar Rozalia... Naine leiab, et tal ei ole isa, ema, venda ega õde ja pole kunagi huvitunud ega huvitu nende saatusest (halastamatu rahvavaenlaste vastu. – M.S) Seda, mille eest naise isa välja saadeti, ei tea ei mina ega ka mu naine, kuid naine on seisukohal, et ta isa on selle nähtavasti ära teeninud ja seetõttu pole tal tema vastu mingit kaastunnet...“

Vaat selline biograafia. Tagasihoidlike püüdlustega inimene (17-st kuni 23 aasta vanuseni töötas metsavahina), kes kasvas üles küla kaltsakproletaarlase peres. Armeeteenistuse suhtes ei tundnud kunagi kutsumust, „imperialistliku sõja“ rindest hoidis kõikide vahenditega eemale.

Hoolitsev isa ja ustav abikaasa – mõni teine oleks kiiresti represseeritud poolaka tütrest lahutanud. Isikutoimikus olnud „pleki“ pesi maha usina „organitega“ koostööga. Karjääriredeli tipp – kolm aastat diviisi staabiülema ametikohal. Enne ja pärast seda ainult mitterivilistes ametites alates majandusosakonna ülemast kuni sügavas provintsipärapõrgus asuva jalaväekooli juhatajani. Frunze nimelises Sõjaväeakadeemias õppimise mainimine ei tohiks meid segadusse viia – mida ja kuidas seal akadeemias õpiti, kui õppuriteks olid lõpetamata algharidusega inimesed? Põhimõtteliselt olid need suletud, „eliitsed“ kirjaoskamatusel likvideerimise kursused, kus vähese kirjaoskusega uus eliit venitati hädaga pooleks seitsmeaastase kooli lõpetanute tasemele.

Kõik selgub võrdluses. Et lugeja suudaks täiel määral hinnata Edelarinde juhataja biograafiat, toome lühidalt ära ka tema vastase, saksa armeegrupi „Süd“ juhataja kindralfeldmarssal Rundstedti elulooandmed.

Ta oli Kirponosist 17 aastat vanem, sündinud 1875. aastal Preisi armee kindrali perekonnas. Lõpetas Oraniensteini sõjakooli, 1893. aastal sai leitnanti auastme. 1907-ndal aastal lõpetas Sõjaväeakadeemia. Esimese Maailmasõja ajal – Kindralstaabi ohvitser erinevatel ametikohtadel, seejärel 53. armeekorpuse staabiülem Idarindel. Sõja lõpus oli 15. korpuse staabiülem Prantsusmaal. Lahinguteenete ja isikliku vaprust eest autasustati teda 1-e ja 2-e klassi Raudristiga ja Hohenzollernite Maja ordeniga. Pärast Saksamaa kaotust jäi edasi teenima Reichswehri.

1932. aasta lõpus määrati Rundstedt Berliinis asuva 1. armeegrupi ülemaks. 1938. aasta novembris läks erru seoses sellega, et vaidles vastu Tšehhoslovakkia Sudeedimaa okupeerimisele (mis oleks juhtunud nõukogude kindraliga, kes oleks näiteks „vaelnud vastu“ Lääne-Ukraina vabastamisele?). 1939. aasta mais naases tegevteenistusse Wehrmachtis. Poolasse sissetungimise ajal juhatas armeegrupi „Süd“, mis vallutas Varssavi. Prantsuse kampaania ajal juhatas Rundstedt armeegrupi „A“, mis murdis rinde läbi Sedani juures ja piiras vaenlase peajõud Dunkerque juures sisse. Pärast võitu Prantsusmaal sai kõrgeima sõjaväe auastme – kindralfeldmarssaliks.

Sellise tasemega väejuhi määramine ühe Wehrmachi kolmest armeegrupist Idarindel juhiks oli loogiline ja arusaadav. Ent kuidas sai tema vastaseks endine Kaasani jalaväekooli ülem?

Kõiges oli süüdi sõda. Soome sõda. Jalaväekooli ülem kutsuti tegevvarmeesse ja määrati 70. laskurdiviisi komandöriks. Sõja viimastel päevadel sooritas Kirponosi diviis kangelasteo – hirmsa, verise ja täiesti mõtetu. Vastavalt rahulepingu tingimustele pidi Viiburi linn minema Nõukogude Liidule. Seda rünnata polnud enam mingit mõtet – tuli lihtsalt rahulikult oodata kella 12.00-ni 13. märtsil 1940.a. Kuid keegi (võib-olla Looderinde komandör Timošenko, võib-olla „peremees“ ise) otsustas, et kuulsusetut ja üsnagi kaheldavat „võitu“ tuleb kroonida kangelasliku tormijooksuga ükskõik kus ja ükskõik mille vallutamisel. Üldises Viiburi rünnaku plaanis tehti 70. laskurdiviisile ülesandeks minna Soome lahe jääd pidi linnast mööda ja „lõigata ära linnas ümberpiiratud soome vägede taganemisteed“ – kusjuures soome vägede linnast lahkumise kord ja ajakava oli juba Moskvas läbirääkimistel kooskõlastatud!

Loomulikult ei öelnud soomlased ära võimalusest anda õppetund jultunuks läinud agressorile.

Rannakaitsesuurtükkide rasked mürsud tekitasid tohutu suuri lahvandusi, surnud ja haavatud võitlejad kadusid jõesse vette. Diviisikomandör Kirponos liikus ründavate ahelike eesotsas – ühesõnaga, seltsimees Stalin võis olla täiesti rahul oma alamate kuulekusega.

Neile, kes pakkusid Juhile sellist rahuldust, langes kaela suur autasude, auastmete ja uute ametikohtade kosk. I järgu armeekomandör Timošenko sai marssaliks ja NSVL Kaitse rahvakomissariks, „Mannerheimi liini“ rünnanud 7. Armee komandör II järgu armeekomandör Meretskov sai armeekindraliks ja Punaarmee Kindralstaabi ülemaks. Ei unustatud ka Kirponosi poolt üles näidatud isiklikku vaprust – ta sai Nõukogude Liidu Kangelaseks ja määrati 49. laskurkorpuse komandöri ametikohale.

Siin oleks seltsimees Stalinil olnud paras aeg peatuda – kuid ei, liiga meelepärane oli talle see tagasihoidlik ja mehine verivärske kindralmajor Kirponos. 1940. aasta juunis, hüpates ühekorraga üle mitmest teenistusredeli astmest, määratakse endine Kaasani jalaväekooli ülem... Leningradi sõjaväeringkonna vägede juhatajaks! Kirponosi juhtimise all oli nüüd väeagrupeeriing, mis oli võrdne suure Euroopa riigi armeega. Kuid ka sellest oli veel vähe!

1941. aasta veebruaris määrab Stalin G.K. Žukovi Kindralstaabi ülemaks. Kiievi Erisõjaväeringkonna – suurim sõjaväeringkond Nõukogude Liidus – juhataja vabanenud kabineti saab 22. veebruaril 1941.a. endale Kirponos, kes saab lisaks ka kolmanda ülendamise auastmes 9 kuu jooksul – kindralpolkovnikuks. Ei Inglismaal ega Ameerika Ühendriikidel polnud sel ajal nii suurt maaväge, kui see, mida hakkas nüüdsest

kamandama endine Esimese Maailmasõja rooduvelsker, kes tunnistati juba 1920. aastal kõlbulikuks ainult mitteriiviliseks teenistuseks.

Vaat kuidas kirjeldab Rokossovski oma ettekannet Edelarinde juhatajale, mis toimus 15. juulil 1941. aastal:

„...mind üllatas äärmiselt tema täiesti selgelt silmatorkav peataolek... ta püüdis rahulik välja näha, kuid see tal ei õnnestunud. Minu kokkuvõtlikku informatsiooni olukorrast 5.Armees ja korpuses ta kord kuulas hajameelselt, sageli aga katkestas ettekande, joostes akna juurde hüüatusega: „Millega õhutõrje küll tegeleb? Vaenlase lennukid lendavad, aga keegi ei tulista neid alla. Korralagedus!“... Jah, see oli peataolek, sest selleks hetkeks kujunenud olukorras poleks mõni teine rindejuhataja, minu arvates, küll õhutõrje pärast muretsemisele aega raisanud. Tundus, et tal pole aimu olukorrast või ta lihtsalt ei taha seda teada. Sellel hetkel sai mulle täiesti selgeks, et nii rasked, suured ja vastutusrikkad kohustused pole sellele inimesele jõukohased. Ja häda talle alluvatele vägedele“

Ja häda talle alluvatele vägedele...